SFPA
Slovak Foreign Policy Association

Економічна міграція українців до країн Вишеградської четвірки та пов'язані з нею адміністративні проблеми

Луціа Ваврова

norway grants

Цей проект фінансується з Норвезького фінансового механізму та державного бюджету Словацької Республіки. Програма SK08 – Транскордонне співробітництво: „Словаччина – Україна"

Дослідження з міжнародних відносин a12

Партнери:

Співфінансування:

Видано в межах проекту „Поширення ноу-хау для кращого управління Шенгенським кордоном між Словаччиною /Україною та Норвегією /Росією“, CBC 01018
Сума гранту для проекту: 619 454,- EUR. www.norwaygrants.org

Цей проект фінансується з Норвезького фінансового механізму та державного бюджету Словацької Республіки.
Програма SK08 – Транскордонне співробітництво: „Словаччина – Україна“

Проект фінансується з Норвезького фінансового механізму й державного бюджету Словацької Республіки.
Програма SK08 – Транскордонне співробітництво: „Словаччина – Україна: Співпраця через кордони“ – „Slovakia – Ukraine: Cooperation across the Border“.

Економічна міграція українців до країн Вишеградської четвірки та пов'язані з нею адміністративні проблеми

Луціа Ваврова

Братислава, квітень 2016

© Авторка та Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики.

Видавець
Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики.
вул. Староместська, 6/D, 811 03 Братислава

Пряшівський офіс:
вул. Главна, 11, 080 01 Пряшів, Словацька Республіка
www.sfpa.sk

Авторка:	Луціа Ваврова
Головний редактор:	Александер Дулеба
Рецензенти:	Петер Бразані, Владімір Бенч
Редакція і друк:	ТОВ «ADIN», Пряшів
Переклад українською мовою:	ТОВ «Агенція ПЕРЕКЛАДІВ», Кошиці

ISBN 978-80-89356-47-8

Зміст

Проблематика міграції у сучасному контексті 4

Історія, кількісні характеристики міграції з України та міграція як «життєва» стратегія мігрантів з України 5

Міграція з України до країн Вишеградської четвірки 11

Республіка Польща 12

Чеська Республіка 15

Угорщина 17

Міграція до СР й українські мігранти 20

Адміністративна процедура оформлення документів для українських мігрантів в СР 25

Рекомендації для покращення співпраці Словаччини, інших країн Вишеградської четвірки та України в питаннях менеджменту 32

Висновки 36

Проблематика міграції у сучасному контексті

Тисячі біженців із Сирії, економічні мігранти з Північної Африки та інших країн залишають свої домівки, щоб переїхати із своїми сім'ями до ЄС. Це призвело до значної емоційної реакції, страху перед невідомим, а також практичних питань, які сьогодні стоять перед Європою. На тлі такої неспокійної ситуації внутрішньополітичний розвиток України може привертати меншу уваги ще й тому, що збройний конфлікт на сході країни триває вже понад два роки і про велику кількість українських внутрішніх переселенців у засобах масової інформації згадують значно рідше, аніж про сучасну кризу з біженцями в Європі. З іншого боку багато українців, економічних мігрантів, виживає лише завдяки роботі за кордоном, що допомагає їм забезпечувати свої сім'ї, дітей, домівки тощо.

У країнах Вишеградської четвірки українці становлять найбільшу групу іммігрантів з країн з-поза меж ЄС. За даними 2014 р. в Угорщині українці становили 6% усіх іммігрантів і другу найбільшу групу громадян третіх країн, які мають дозвіл на проживання,[1] у Польщі у 2014 р. за даними експертів українці становили 45% усіх іммігрантів,[2] у Чеській Республіці за даними березня 2016 р. це було 22% всіх іноземців, що мали дозвіл на тимчасове і постійне проживання[3], а в Словаччині за даними 2015 р. – 30% всіх іноземців, що мають дозвіл на проживання.[4] На думку експертів у дослідженні методом Дельфі, громадяни України у Чеській Республіці становили 12% – 24% всіх нелегальних мігрантів, у Польщі 17% – 45%, в Угорщині 7% – 17%, а в Словаччині 12% – 33%.[5] Через культурну подібність і спорідненість мов українські мігранти не викликають у мешканців цих країн такої великої уваги

---

1 *Demographic Yearbook*, Центральний статистичний офіс Угорщини, 2013

2 Drbohlav, D., Jaroszewicz, M.: The probable future development of international migration from Ukraine, Moldova and Belarus to Visegrad countries and the European Union – The Delphi method (the search for "subjective objectivity"). In: Jaroszewicz, M., Lesinska, M. (eds.): *Forcasting migration between EU, V4 and Eastern Europe. Impact of visa abolition*. Варшава: Centre for Eastern Studies, 2014.

3 *Cizinci 3. zemí se zaevidovaným povoleným pobytem na území České republiky.* Міністерство внутрішніх справ Чеської Республіки, 2016.

4 Татистичне дослідження легальної та нелегальної міграції в Словаччині. Президія Поліцейського корпусу, Бюро прикордонної поліції та поліції у справах іноземців Словаччини, 2015.

5 Drbohlav, J., Jaroszewicz, M.

й страху, як, до прикладу, біженці з країн Близького Сходу. Проте, їхня присутність у країнах Вишеградської четвірки викликає багато запитань. Цей текст ґрунтується на кількісних даних і статистиці, а також на якісному дослідженні, проведеному у 2014–2015 рр. на заході України, переважно в Івано-Франківській області.

Історія, кількісні характеристики міграції з України та міграція як «життєва» стратегія мігрантів з України

У зв'язку із складною економічною й політичною ситуацією в Україні міграція з країни є сьогодні однією з найважливіших економічних стратегій сімей та окремих осіб, проте вона підтримує українську економіку загалом. У 2013 р. українські трудові мігранти надіслали в Україну понад 8 млрд. доларів, що становило 4,7% ВВП і перевищило суму прямих закордонних інвестицій в Україну.[6] Хоч ВВП у 2010 –2014 рр. постійно зростало,[7] анексія Криму та збройний конфлікт, що триває на сході України, призвели до величезної інфляції і погіршення економічної ситуації. Наприклад у квітні 2015 р. рівень інфляції зріс на 60% і хоч з цього часу поступово знижувався, в листопаді 2015 р. все ще становив 46%.[8] Це також стало причиною того, що трудова міграція протягом останніх років стала для громадян України ще важливішою.

При цьому міграція в Україні має багату історію. Перед першою і другою світовими війнами вона охопила насамперед області Західної України, які до 1918 р. були частиною Австро-Угорської імперії, а після 1-ї світової війни були розділені між Польщею, Чехословаччиною,

---

6 Doronyuk, T.: *Remittances to Ukraine*, Cedos, 1. 6. 2014, http://www.cedos.org.ua/en/migration/remittances-to-ukraine

7 *Migration in Ukraine: country profile 2015*. Міжнародна організація з міграції, 2015.

8 *Ukraine Inflation Rate,* Trading Economics, 2016, http://www.tradingeconomics.com/ukraine/inflation-cpi.

Румунією і Угорщиною. Кінцевим пунктом у цій міграції були сусідні країни, а насамперед Західна Європа, Канада й США.[9] Ці регіони України і сьогодні продовжують бути основним джерелом українських трудових мігрантів. Найбільша хвиля міграції почалася наприкінці 90-х років і після 2000 р., коли в Україні настала серйозна економічна й суспільна криза. Перехід від соціалістичної до капіталістичної економіки був проблематичним, тому що соціалістичні підприємства не могли функціонувати в нових умовах. Необхідні реформи через відсутність політичної волі не були проведені, а тому в деяких регіонах, наприклад у Західній Україні, більшість заводів було закрито. Саме тому у 2010 – 2012 рр. мешканці Західної України становили 70% усіх мігрантів,[10] насамперед це були жителі Закарпатської і Чернівецької областей, які межують з державами-членами ЄС. У 2011 р. в інших країнах було зареєстровано 6,5 млн. українців, що становить понад 14% усього населення України.[11] У цю цифру не включені т. зв. циклічні мігранти, які виїжджають з України лише на короткий час. Україна знаходиться на дев'ятому місці у світі за кількістю емігрантів, а українсько-російський коридор руху коштів, які надсилають трудові мігранти, вважається другим за величиною після американо-мексиканського[12].

Громадяни України складають п'яту за численністю групу іммігрантів з третіх країн (країн з-поза меж держав-членів ЄС і США) до ЄС після Туреччини, Марокко, Албанії та Китаю. У зв'язку з анексією Криму та кризою на Донбасі кількість мігрантів зросла, мабуть, ще більше, але дані за 2014 і 2015 рр. відсутні. У 2010 – 2012 рр. основним пунктом призначення для трудових мігрантів з України була Росія, куди приїздило 43% мігрантів з України, після неї Польща (14%), Італія і Чехія (13%), Іспанія (5%), Угорщина (2%) і Португалія (2%). З-поміж усіх мігрантів у 2010 – 2012 рр. 65% становили чоловіки і 35% жінки, при чому ця цифра залишається більш-менш незмінною. За даними 2010 – 2012 рр. 46% усіх мігрантів працює у галузі будівництва, 18% мігрантів допомагає у веденні домашнього господарства, 11% – у сільському господарстві і 9% – у торгівлі. У 2010 – 2012 рр. лише 38% усіх українських

---

9 Марков І., Бойко Ю., Іванкова-Стецюк О.: На роздоріжжі. Аналітичні матеріали комплексного дослідження процесів української трудової міграції. Львів: «Папуга», 2009.

10 *Migration in Ukraine: country profile 2015*.

11 *Migration in Ukraine: facts and figures,* Міжнародна організація з міграції, 2011, https://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/countries/docs/Ukraine/Migration-in-Ukraine-Facts-and-Figures.pdf.

12 *Migration and remittances factbook*, Група Світового банку, 2016, http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1199807908806/4549025-1450455807487/Factbookpart1.pdf.

трудових мігрантів мало дозвіл на проживання і дозвіл на роботу, 17% не мало жодного правового статусу і 4% працювали з туристичними візами інших країн, тобто не в тих країнах, для в'їзду в які, була оформлена віза. Більшість українських мігрантів (65%) мала середню-спеціальну освіту і лише 15% мало закінчену вищу освіту[13].

Якісне дослідження, проведене в Івано-Франківській області на заході України, показує, що для українців міграція є звичайною економічною стратегією. Для більшості респондентів було звичним те, що частину свого життя вони прожили за кордоном, а доходи від трудової міграції зазвичай використовувалися для оплати навчання в університеті дітей мігрантів або для купівлі квартири чи будинку. Оскільки середня заробітна платня в Івано-Франківську, що є обласним центром, у березні цього року становила 5200 гривень, тобто 195 американських доларів[14], а двокімнатна квартира у цьому місті коштувала від 20 до 30 тисяч американських доларів, доходи з міграції становили найважливіший засіб інвестиції в нерухомість. Крім того, оплата за нерухомість зазвичай здійснюється у «твердій» валюті, тобто в доларах або євро, що зумовлено нестабільністю української валюти і тим, що більшість нерухомості оплачується саме з коштів, отриманих від роботи за кордоном, з чим пов'язане і повторне збільшення цін на нерухомість. Класичним прикладом західноукраїнської сім'ї може бути приклад Дарини, яка вже 15 років працює в Італії доглядальницею і виконує дрібну роботу в домі. Коли вона поїхала до Італії, її діти були у підлітковому віці. Щомісяця вона надсилає додому майже 1000 євро, які її чоловік і сьогодні вже дорослі діти використовують для проживання й оплати квартири, у минулому для оплати навчання, ремонту квартири й купівлю іншої квартири. Ймовірно, що коли її діти створять власні сім'ї, Дарина й надалі надсилатиме їм гроші із-за кордону.

За даними Національного банку України об'єм коштів, надісланих мігрантами в Україну у період 2008 – 2013 рр., постійно збільшувався і зріс майже удвічі.[15] І впродовж 2011 – 2013 рр. об'єм цих коштів постійно зростав, у 2014 р. він становив шість мільйонів американських доларів (за неофіційними даними, які включають не тільки банківські перекази, це ще більша сума). У 2014 р. вперше було зафіксовано негативну тенденцію суми надісланих коштів. Можливо, що падіння було пов'язане з політичною нестабільністю в країні, протестами на Майдані, подальшою анексією Криму та ві-

---

13 *Migration in Ukraine: country profile 2015.*

14 *Статистика зарплат*, Work.ua, http://www.work.ua/ua/stat/?r=38.

15 *Приватні грошові перекази*, Національний банк України, http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=73840.

йною на Донбасі. Водночас, мабуть, зросла сума коштів, які надсилалися неофіційним шляхом.

Міграція для жителів України становить важливу економічну стратегію, яка впливає не лише на українську економіку й демографічну ситуацію в країні, але й на спосіб сімейного життя, на цикл життя сімей, відносини у сім'ї, виховання дітей, як показує приклад сім'ї Дарини. Важливим інструментом об'єднання всіх згаданих аспектів міграції є її тимчасовість або циклічність. У 2012 р. короткострокові мігранти складали 48,5% всіх мігрантів[16], у 2010 – 2014 рр. третина мігрантів провела за кордоном від одного до трьох місяців і 25% мігрантів – менше півроку. Протягом 2005 – 2008 рр. за кордоном працювало 5% усього населення України.[17] Здебільшого українці працювали у сусідніх країнах, тобто в Росії, Білорусі, Польщі, Угорщині і Чеській Республіці, яка хоч і не має спільного кордону з Україною, але близька їй в мовному й географічному плані і відноситься до центральноєвропейського культурного простору, до якого себе часто зараховують і мешканці Західної України.

Циклічність міграції дозволяє поєднати роботу за кордоном і сімейне життя, а також дає можливість для маневру в межах доступного візового режиму, дозволу на роботу та інших правових вимог у конкретних країнах. Наприклад, якщо мігрант втратить роботу, у нього є дуже обмежений час для того, щоб знайти нове місце праці, і здебільшого у нього не має можливості стати на біржу праці. Якщо до певного часу він не знайде іншу роботу, то його дозвіл на проживання втрачає чинність і він повинен виїхати з країни. Мігранти, насамперед із географічно близького до країн Вишеградської четвірки заходу України, здебільшого виїжджають на роботу на декілька місяців, або на сезон, завдяки чому їм вдається поєднати міграцію із роботою в Україні. Циклічний і короткостроковий характер міграції дозволяє їм мати міцніші сімейні відносини та інші зв'язки в Україні, що згодом може допомогти при повторному оформленні візи або дозволу на роботу, пошуку роботи за кордоном, плануванні роботи або малого бізнесу в Україні.

Циклічна, короткострокова міграція стає частиною економічної стратегії українців. Доходи від міграції використовуються як початковий капітал для початку ведення бізнесу, на хабарі, наприклад при оформленні різних дозволів, пов'язаних з веденням підприємницької діяльності, роботу й т. ін. Така система економіки, що вимагає значної

---

[16] *Migration in Ukraine: country profile 2015*, с. d.

[17] *населення України: Трудова еміграція в Україні*. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи національної академії наук України, 2010, http://www.idss.org.ua/monografii/poznyak_2010.pdf.

готівкової суми, яка в декілька разів перевищує середню заробітну платню в Україні, створює потребу заробляти значно більшу суму, ніж дозволяє українська економіка. Тому міграція, а саме циклічна, необхідна для економічного виживання окремих осіб, сімей, утримання домашнього господарства, а в деяких областях і цілої місцевої економіки. На думку О.У. Хомри[18], у зв'язку з трудовою міграцією не лише знизився ризик зубожіння мігрантів, зокрема в тих регіонах, де розвалилося монохроматичне промислове виробництво, але це призвело й до збільшення кількості населення, яке відноситься до середнього класу. О. Федюк[19] зазначає, що більшість жінок, які працюють в Італії, використовують зароблені кошти на вищу освіту для своїх дорослих дітей і на придбання нерухомості чи відкриття малого бізнесу. Якісне дослідження в обласному центрі Івано-Франківської області показало, що мігранти звикли фінансувати не лише своїх дітей, але частково й інших членів родини, братів і сестер, їхніх дітей і т. д. Наприклад Тетяна, розлучена жінка, що не має дітей, змогла купити житло в селі завдяки тому, що їй допомогли брат і сестра, які тривалий час працюють за кордоном.

Приблизно з 2000 р. активно обговорюється тема міграції жінок з України. Загальна частка жінок, що працюють за кордоном, становить лише 2,2% у порівнянні з 4,8% чоловіків. У різних країнах існує різне співвідношення мігрантів чоловіків і жінок, найбільший відсоток жінок-мігрантів у 2010 і 2012 рр. був в Італії, де вони складали 78% всіх мігрантів. Відсоток жінок-мігрантів у загальній кількості мігрантів пов'язаний із характером роботи, яку вони виконують в окремих країнах. Жінки, які працюють у Польщі, складали 67% всіх мігрантів, причому переважна більшість з них працює у сфері послуг або допомагає у роботі в домі. У 2010 – 2012 рр. жінки складали 9% усього потоку мігрантів в Чеській Республіці у порівнянні із 14% чоловіків, які працювали здебільшого у сфері будівництва й автомобільної промисловості. Чоловіки переважали також в Росії, куди приїхало 55% усіх мігрантів, у порівнянні з лише 20% всіх українських жінок-мігрантів. Якісне дослідження в Івано-Франківській області показало, що більшість чоловіків у Росії працювала у сфері будівництва і охоронних послуг, жінки у сфері послуг або як допомога у веденні господарства. Щодо інших країн, до яких українці приїжджають на роботу, то жінки переважали в Угорщині, Іспанії, Білорусі та Португалії, приблизно однакова кількість чоловіків і жінок була в Німеччині[20].

---

[18] Хомра О.У і кол.: Трудова міграція громадян України. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2006.

[19] Fedyuk, O.: *Beyond motherhood: Ukrainian female migration to Italy*. PhD. Thesis, 2010, www.etd.ceu.hu/2011/fedyuk_olena.pdf.

[20] *Migration in Ukraine: country profile 2015*.

Дослідження показують, що стратегія міграції чоловіків і жінок суттєво відрізняється. Чоловіки починають виїжджати у віці 25 років, тоді як жінки на декілька років пізніше, приблизно в 30-літньому віці. Але якщо чоловіки після п'ятдесяти припиняють працювати за кордоном, то жінки працюють ще декілька років після досягнення пенсійного віку.[21] Більш пізній вік жіночої міграції пов'язаний із заміжжям і народженням дітей. Так, у 2013 р. середній вік, коли жінки вперше виходили заміж і народжували дітей, був 25 років.[22] Саме тому більша частина жінок емігрує лише після народження дітей, хоча це не є правилом. З іншого боку, у зв'язку із фізичною важкістю роботи, яку виконують чоловіки, та відмінною гендерною роллю і суспільними очікуваннями від обох статей чоловіки перестають емігрувати раніше, ніж жінки. До прикладу в Італії українські жінки часто працюють доглядальницями за людьми похилого віку або допомагають у роботі в домі. Характер такої роботи дозволяє працювати й у більш старшому віці чи після досягнення пенсійного віку.

Тема міграції жінок пов'язана не лише з економічною стороною життя мігрантів і України, це часто обговорювана й неоднозначно трактована в суспільстві тема, яка регулярно є предметом політичних дискусій, статей, телевізійних програм і т. д. Наприклад, Юлія Тимошенко перед виборами 2007 року висловилася на тему міграції жінок у документальному фільмі[23], а колишній президент Янукович у телевізійних дебатах назвав жінок-мігрантів, які працюють в Італії, «повіями».[24] Основна причина неоднозначного трактування теми міграції жінок – уявлення про ідеальні гендерні ролі, згідно з яким забезпечувати сім'ю і заробляти для цього повинні насамперед чоловіки. Однак насправді є багато чинників, які унеможливлюють існування такої «ідеальної» моделі, зокрема структурні умови української економіки, вплив соціалістичної моделі сім'ї, алкоголізм, високий рівень розлучень (у 2015 р. йшлося про 61% шлюбів[25]), неефективна система стягнення аліментів і т. ін.

---

21 *Migration in Ukraine: country profile 2008*.

22 Pozri *UNECE Statistical Database*, http://w3.unece.org/PXWeb2015/pxweb/en/STAT/STAT__30-GE__02-Families_households/?rxid=9fbf74a4-96a8-4b9a-9471-95de5020ad53.

23 Тимошенко знялася в кіно. In: *UNIAN*, 19. 9. 2007, http://www.unian.ua/politics/65454-timoshenko-znyalasya-u-kino.html.

24 «Femen» згадали заяву Януковича, In: *TSN.UA*, 22. 1. 2011, http://tsn.ua/ukrayina/femen-zgadali-zayavu-yanukovicha-pro-zhinok-i-u-vidpovid-poznimali-shtani.html?authstate=6.

25 *Статистика розлучень в Україні, 2015, Громадська організація "Культура інформації"*, 2015, http://cultura.in/blog/2015/12/20/statistika-rozluchen-v-ukra%D1%97ni-2015/.

Міграція жінок є предметом широких суспільних дискусій в Україні, тому що з нею пов'язане виховання дітей і функціонування сім'ї. На думку О. Федюк[26], більша частина жінок, які емігрували до Італії, спочатку два або три роки працює нелегально, лише потім вони можуть легалізувати свій правовий статус. Тому поїздка в Україну дуже складна з фінансового і юридичного боку, якщо не неможлива. Через географічну віддаленість жінки-мігранти інтерпретують концепт материнства розширено, дбати про дітей їм допомагають насамперед бабуся і дідусь, або інші члени родини. Таких дітей інколи називають «соціальними сиротами». І хоч існують численні громадські об'єднання мігрантів, чоловіків жінок-мігрантів і т. ін., а з боку навчальних закладів чи вчителів маємо хвилю критики, для таких дітей не існує майже жодної підтримки у формі закладів навчання чи виховання. Водночас для жінок-мігрантів практично неможливо привезти своїх малих дітей у країну, в якій вони працюють, не лише у зв'язку із складною юридичною процедурою, але й через складні умови роботи й життя у відповідній країні.

Міграція з України до країн Вишеградської четвірки

Українці становлять найбільшу частку трудових мігрантів з третіх країн у всіх державах Вишеградської четвірки, крім Угорщини. За даними березня 2016 року в Чеській Республіці вони складали 22,5% усіх іноземців, яким було видано дозвіл на проживання[27], у Словаччині за даними 2015 року – 30% усіх іноземців, які мали дозвіл на проживання[28], тоді як в Угорщині лише 6% усіх мігрантів.[29] Йдеться здебільшого про циклічну міграцію, в межах якої мігрант перебуває у країні призначення декілька місяців, а тоді повертається в Україну. Така міграція дозволяє поєднати сімейне життя, економічні потреби й адміністративні формальності, необхідні для виїзду за кордон. Загалом основними факторами, які призводять до міграції (т. зв. pull factors), є вища заробітна платня, кращий рівень життя, краще медичне забезпечення, тоді як серед факторів, які змушують людей залишати свою країну, можна назвати погану економічну й політичну

---

26 Fedyuk, O.

27 *Cizinci tretích zemí se zaevidovaným povoleným pobytem na území ČR.*

28 Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike.

29 *Demographic Yearbook.*

ситуацію, високий рівень корупції і т. ін. Якщо говорити про міграцію з країн Східної Європи (України, Молдови та Білорусі), то насамперед йдеться про чинники, що змушують залишати країну.[30] Переважна більшість мігрантів залишає ці країни через різницю у зарплаті, вони залишаються в країнах ЄС лише на певний період.

Республіка Польща

Найчастіше кінцевим пунктом призначення для трудових мігрантів з України стає Польща. Це єдина держава Вишеградської четвірки, яка у зв'язку з політичними й економічними змінами в Україні після протестів на Євромайдані полегшила процедуру оформлення документів на проживання для українців. Сама Польща посідає п'ятнадцяте місце у світі за кількістю емігрантів.[31] Після 1989 року країна стала привабливою, перш за все через різницю у цінах, для дрібних підприємців поблизу кордонів із сусідніми державами. У зв'язку з вступом Польщі до ЄС і масовим від'їздом мігрантів деякі галузі промисловості й сільського господарства відкрилися для більшого приливу мігрантів, насамперед на сезонні роботи, що пов'язано із спрощенням процедури отримання дозволу на проживання.[32] Водночас Польща видає українцям, які можуть довести своє польське походження, т. зв. польські карти, які дозволяють вчитися і частково працювати на її території.

У 2015 році українці складали 63% всіх іноземців, які подали заяву на отримання дозволу на постійне місце проживання в Польщі[33], і, за припущеннями експертів, у Польщі перебуває понад 252 000 українців, що за даними досліджень складає 43% усіх циклічних мігрантів.[34] У 2015 році в Польщі громадянам України було видано понад 37 000 дозволів на тимчасове проживання, що у порівнянні з 2008 роком, коли таких дозволів було видано більше 8000, становить різке зростання.[35] Польща є основним пунктом призначення для трудових мі-

---

30 Čajka, P., Jaroszewicz, M., Strielkowsky, W.: Migration incentives and flows between Belarus, Moldova, Ukraine and European Union: a forcasting model. In: *Economics and Sociology* (70) 4/2014.

31 *Migration and remittances Factbook*.

32 Jarocewicz, M.: Recent trends in Ukrainian migration to Poland. In: V. Benč, (ed.): *Curent migration trends in V4 countries. Focus on migration from Ukraine*. Пряшів: Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики, 2015.

33 *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2015 roku,* http://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-okresowe/zestawienia-roczne/.

34 Drbohlav, D., Jaroszewicz, M.

35 *Dane liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2008 roku,* http://udsc.gov.pl/statystyki/raporty-okresowe/zestawienia-roczne/.

грантів з країн Східної Європи, проте більшість з них це т. зв. циклічні мігранти, які приїжджають до Польщі лише на короткий період за спрощеним робочим режимом, тому вони не відбиті в статистиці дозволів на проживання.[36] Спрощений робочий режим у Польщі поширюється на громадян Росії, Білорусі, України, Молдови, Грузії, Вірменії, і відповідно до нього при наявності згоди польського працедавця громадяни цих країн можуть перебувати на території Польщі максимально шість місяців упродовж періоду дванадцяти місяців. Цей тип дозволу на роботу часто використовується для сезонних робіт, робіт на будівництві, але також на підставі нього до Польщі виїхало багато чоловіків, які ухиляються від загальної мобілізації.

Для отримання робочої візи необхідно, щоб потенційний працедавець звернувся до очільника відповідного краю (воєводи) із заявою про видачу дозволу на роботу, потім інформація про вільне робоче місце, яке мав би зайняти потенційний закордонний працівник, має бути оприлюднена на місцевій біржі праці впродовж 14 днів, щоб з'ясувати, чи це місце не бажає зайняти громадянин Польщі. Після отримання дозволу на роботу громадяни названих країн можуть подати заяву на оформлення польської або шенгенської візи, щоб в'їхати до Польщі, а згодом вже в Польщі або у польському консульстві подати заяву на оформлення дозволу на проживання. Польські консульства відкриті у сімнадцяти містах України, наприклад в Ужгороді зовсім недавно, тож для громадян України оформлення дозволу на роботу й візи не надто складно.

Оскільки Західна Україна в культурному, географічному й історичному плані близька до Польщі, більшість трудових мігрантів, що приїжджають з України до Польщі, походять саме із Західної України. Існує також декілька регулярних автобусних сполучень, які уможливлюють простий переїзд або надсилання товарів і коштів для мігрантів і їхніх близьких в Україні. Зростання польської економіки також передбачає більший попит на працівників у сфері будівництва, сільського господарства чи допомоги по господарству. На практиці візи оформляються здебільшого за допомогою посередників або агенцій, які за додаткову оплату допомагають знайти працедавця у Польщі, або підприємця, через якого мігрант може отримати робочу візу, що дозволить йому рік проживати у Польщі. Проте українці часто їдуть до Польщі самостійно, а роботу шукають вже на місці.

Досвід респондентів з Івано-Франківської області показує, що протягом 2014 – 2015 рр. найлегше було отримати саме польську візу, тому що польське консульство і посольство були найбільш відкритими для оформлення віз у порівнянні з іншими традиційними

[36] Jarocewicz, M.: Recent trends in Ukrainian migration to Poland.

для українських мігрантів країнами. Для виїзду за кордон Польщу також обирало багато молодих чоловіків, які таким шляхом намагалися уникнути загальної мобілізації в країні. При цьому ціна їхньої роботи могла бути трошки вищою, ніж 100 доларів, плюс проживання і безкоштовний проїзд на роботу (йшлося передусім про короткочасну, нелегальну роботу). Однак виїзд за кордон вимагав початкових інвестицій, сплату візового збору, оплату послуг посередника, проїзду і т. ін. Наприклад Юрій виїхав у 2015 році за підтримки сім'ї, яка допомогла йому оформити й оплатити візу. У Польщі він декілька місяців працював на фабриці, а його зарплатня покривала лише витрати на проживання й харчування. Однак він уникнув наступної хвилі мобілізації і після повернення знову планував їхати до Польщі.

Польща також є улюбленою країною для українських студентів. У 2014 році у Польщі навчалося 50 000[37] українців. Деякі молоді люди скористалися формальним зарахуванням в університет для того, щоб працювати у Польщі. До прикладу, проведене в Україні дослідження показує, що ті з респондентів, які обмірковували навчання за кордоном, мали на увазі лише Польщу. Причина полягає в тому, що академічні кола України й Польщі мають дуже добрі контакти у порівнянні з іншими країнами Вишеградської четвірки, а також в Польщі є велика кількість університетів «для українців», які за оплату пропонують «просту» можливість закінчити навчання. Маючи 28 років і закінчену вищу освіту, Юлія поїхала на три місяці до Варшави по туристичній візі. У Варшаві вона працювала, приватно викладаючи англійську, а її хлопець працював на будівництві. Після того як термін візи закінчився, Юля почала думати про вступ до університету, однак для цього в неї не було достатнього фінансового забезпечення. Удвох із хлопцем вони повернулися в Україну, а через декілька місяців, отримавши нову візу, повернулися до Варшави. Тепер вона влаштувалася на роботу як адміністратор українського автобусного рейсу, що належить українцям. Необхідність оформити візу й оплатити візовий збір хоч і була певною перешкодою, але мої респонденти її подолали, адже зарплатня у Варшаві була вищою і більш певною, ніж у їхньому місті. Їхній приклад є водночас типовою історією циклічної міграції молодих людей із Західної України, які, незважаючи на адміністративні перешкоди, виїжджають з України на короткий період.

---

[37] *Ukrajinski studenti v polskich VNZ (2008–2015)*, CEDOS, 2015, http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/ukrainski-studenty-v-polskykh-vnz-2008-2015.

Чеська Республіка

Другою країною, яка найчастіше є пунктом призначення для трудових мігрантів з України, є Чеська Республіка. Порівняно з попереднім періодом у Чехії вже з 1993 року кількість іммігрантів зростає. Наприкінці 2015 року в Чеській Республіці було 467 200 іноземців, що становило 4,4% усього населення країни. Найбільшою групою мігрантів у Чеській Республіці є саме українці, потім словаки, в'єтнамці і росіяни. За даними першого кварталу 2016 року українці складали майже чверть усіх мігрантів, тобто понад 106 000 осіб, тобто 22,6% усіх іноземців, які мали дозвіл на тимчасове або постійне проживання.[38] Серед українців було 51% чоловіків і 49% жінок.[39] Чеська Республіка є традиційною країною призначення для українців ще й через історичну й культурну близькість. Так, Закарпатська область протягом періоду між двома війнами належала до Чехословаччини. Крім того, важливою є й спорідненість мов, адже чеська й польська мови подібні до української.

Кількість українців, які проживають у ЧР поступово зростала з 1994 року, найбільшою вона була в 2008 і 2009 рр., а з того часу ця цифра зменшувалася.[40] Ці показники пов'язані із сприятливим економічним і політичним розвитком ЧР, а також із особливою міграційною політикою, що була чинником, який сприяв міграції до ЧР.[41] У 2014 році українці складали найбільшу групу заявників на оформлення дозволу на постійне проживання, його продовження і загалом були найбільшою групою іноземців, які мали дозвіл на тимчасове або постійне проживання.[42]

Громадянам третіх країн, тобто країн, які не входять до ЄС, для в'їзду на територію ЧР потрібна дійсна віза. При перебуванні у ЧР

---

38 *Cizinci s povoleným pobyte. Informativní přehledy cizinců se zaevidovaným přechodným či trvalým pobytem na území České republiky*, Міністерство внутрішніх справ Чеської Республіки, 2015, http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d.

39 *Cizinci podle typu pobytu, pohlaví a státního občanství - k 31. 12. 2015*, Директорат поліції у справах іноземців Чеської Республіки, 2015, https://www.czso.cz/documents/11292/27914491/1512_c01t11.pdf/d3ffe9fc-962a-4b28-b909-75a08b05fae7?version=1.0.

40 *Předběžné údaje zveřejňované Ředitelstvím služby cizinecké policie*, Директорат поліції у справах іноземців Чеської Республіки, 2015, https://www.czso.cz/csu/cizinci/predbezne-udaje-zverejnovane-rs-cp.

41 Seidlová, M., International migration in Czech Republic: the current state with an emphasis on Ukrainian migration. In: V. Benč, (ed.): *Curent migration trends in V4 countries. Focus on migration from Ukraine*. Пряшів: Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики, 2015.

42 *Zpráva o migraci a integraci cizincu na území České republiky v roku 2014*, Міністерство внутрішніх справ Чеської Республіки, 2015.

протягом періоду менше, ніж 90 днів необхідний дозвіл на тимчасове проживання, якщо протягом періоду більше 90 днів, можна подати заяву на оформлення дозволу на довготривале проживання за умови, що мета перебування не змінилася. Для оформлення короткострокової візи громадянам третіх країн, включно з Україною, може бути достатньо й запрошення від громадянина ЧР або від громадянина іншої країни, який має на території Чехії дозвіл на постійне проживання. Протягом останніх років зросла кількість таких запрошень від громадян України, зокрема на 36,4% у 2014 році, насамперед через загальний тренд використання запрошень від юридичних осіб, які виставляють громадянам України запрошення з різною метою, наприклад бізнесові справи, культурні й спортивні заходи[43] тощо. У системі запрошень можуть використовуватися сімейні та інші зв'язки з України, які функціонують як засіб обміну між взаємопов'язаними особами в межах сім'ї, міста тощо. Таке запрошення для того, хто запрошує, є нескладною можливістю допомогти близьким людям і водночас залишитися у захисній мережі надання взаємної допомоги, якою особа, яка виставляє запрошення, може скористатися при іншій нагоді. Наприклад Михайло з Ужгороду, який працює зварювальником в околицях Брна, спочатку оформляв робочу візу через дядька й тітку, які вже тривалий час працюють на Мораві. А коли процедура стала надто тривалою в часі, візу йому допоміг оформити знайомий з його села, якому однак довелося за це заплатити.

Крім запрошення від осіб, що займаються підприємницькою діяльністю у ЧР, часто стратегія полягає у відкритті власної фірми (підприємницької діяльності), що дозволяє подати заяву на оформлення дозволу на проживання. Станом на кінець 2015 року на території Чехії було зареєстровано понад 22 000 фізичних осіб-підприємців з України, що після фізичних осіб-підприємців з В'єтнаму, становили другу найбільшу групу – 27% усіх іноземних фізичних осіб-підприємців на території ЧР.[44] Громадяни України, а саме чоловіки, за даними 2014 року складали найбільшу групу фізичних осіб-підприємців з-поміж усіх іноземців у ЧР – 27,3%. Українські жінки складали другу після жінок-мігрантів з В'єтнаму найчисельнішу групу фізичних осіб-підприємців, а саме 30% усіх іноземок, що займалися підприємницькою діяльністю.[45]

---

43 Там же

44 *Počty podnikatelů dle občanství podnikajících v České republice,* 2016, http://www.mpo.cz/dokument160235.html.

45 *Cizinci: Zaměstnanost - datové údaje*, Статистичний офіс Чеської Республіки, 2015, https://www.czso.cz/csu/cizinci/4-ciz_zamestnanost#cr.

Відкриття підприємницької діяльності це один із способів як отримати дозвіл на проживання, хоч з цією юридичною формою також пов'язано багато труднощів. Незнання місцевих законів і середовища, іноземна мова, брак соціальних контактів – це чинники, які можуть ускладнити оформлення підприємницької діяльності та інших адміністративних формальностей, наприклад повторного тимчасового дозволу на проживання. Листування з офіційними установами також може бути утруднене через погані умови проживання, скажімо іноземці можуть мати проблему з доступом до поштової скриньки або загалом до листів, призначених для них. У зв'язку з недотриманням встановлених законом строків офіційні установи вправі відмінити чинність або не продовжити вже видані документи, відповідно іноземець повинен виїхати з країни. Також система сплати зборів, медичного страхування і податків може бути для початківців складною і незрозумілою.

Одна наша старша респондентка, яка з перервами працювала у ЧР майже 20 років, повинна була виїхати, бо пізно подала заяву на поновлення дозволу на тимчасове проживання. Вона працювала прибиральницею, маючи на це відкриту підприємницьку діяльність, і проживала в орендованій квартирі, де власник не надав їй доступу до поштової скриньки. Коли їй з відповідної установи надіслали нагадування про необхідність поновити дозвіл на проживання, то вона просто не мала змоги його прочитати, як і подальші нагадування, які надсилалися згодом. Коли вона довідалася про необхідність продовжити документи, було надто пізно і вона не могла продовжити навіть свідоцтво про підприємницьку діяльність. Через брак інформації, уривчасте й неповне спілкування з офіційними установами їй довелося виїхати з Чеської Республіки. Як і багато інших українців вона працювала в умовах, за яких би більшість громадян ЧР не працювала, при чому податки і збори вона сплачувала Чеській Республіці. Однак через брак коштів вона не могла подати апеляцію на дії офіційних установ, звернутися із заявою про оформлення іншого типу проживання або візи.

Угорщина

Третьою країною, яку найчастіше обирають для виїзду за кордон мігранти з України, є Угорщина. За даними 2010 – 2012 рр. сюди приїхав 1,9% українських мігрантів, таким чином Угорщина стала за порядком сьомою країною призначення для мігрантів з України. Як і інші країни, які межують з Україною, Угорщину також обирають передусім задля циклічної міграції. Так у 2010 – 2012 рр. 65%

усіх українських мігрантів перебувало тут менше, ніж місяць а 14% менше, ніж три місяці.[46] Решта мігрантів залишалася в Угорщині більше, ніж на рік, з чого можна зробити висновок, що вони вирішили залишитися тут на тривалий час. На думку експертів у дослідженні методом Дельфі, у 2014 році в Угорщині було 18 000 трудових мігрантів.[47]

Українці обирають Угорщину як привабливу країну для міграції ще й через більш прості умови отримання угорського громадянства. З 1 січня 2011 року набрав чинності закон про отримання угорського громадянства, згідно з яким отримати громадянство може кожна особа, яка доведе, що в неї є угорське походження, або що її прямі предки були громадянами Угорщини. Тож таким чином отримати громадянство Угорщини може значна частина населення Закарпатської області, яка протягом другої світової війни і до 1944 належала до Угорщини. Загалом мігранти з чотирьох районів Закарпатської області, в яких компактно проживають етнічні угорці, становлять 74% усіх українських мігрантів, 16% українських мігрантів походить з інших районів Закарпатської області і лише 10% це мешканці інших областей України.[48]

Оскільки в Закарпатті проживає досить велика угорська меншина і мешканці багатьох населених пунктів розмовляють виключно угорською мовою, отримання угорського громадянства стає звичним способом для того, щоб виїхати в ЄС. Крім того, отримання угорського громадянства це можливість займатися підприємницькою діяльністю для т. зв. посередників, які за окрему оплату пропонують залагодити всі адміністративні формальності. За декілька тисяч євро посередники пропонують допомогу при оформленні угорського громадянства, хоч це щонайменше удвічі перевищує середню річну зарплатню в Україні. (В січні 2016 року середня місячна зарплатня в Україні становила 4300 гривень, тобто приблизно 128 євро.[49] Йдеться однак про цифру вищу, ніж середня місячна зарплата в тих регіонах Західної України, де майже відсутнє промислове виробництво, і звідки походить більшість осіб, які подають заяву на оформлення угорського громадянства).

Угорське громадянство можуть отримати не лише етнічні угорці, але й представники інших національностей, які проживають на територіях, що до 1944 належали Угорщині, до якої належало тоді майже

---

46 *Migration in Ukraine: country profile 2015.*

47 Drbohlav, J., Jaroszewicz, M.

48 Kincses, Á., Karácsonyi, D.: Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok. In: Kincses, Á.: *Ukrán állampolgárok Magyarországon*, Будапешт: Printpix Nyomda, 2011.

49 *Ukraine average monthly wages, 1996 – 2016*, Trading Economics, 2016, http://www.tradingeconomics.com/ukraine/wages.

ціле Закарпаття. Перевагою угорського громадянства є єдина процедура, яка дозволяє повторно в'їжджати на територію ЄС, у порівнянні з кількаразовими процедурами, що передбачають подання заяви на оформлення туристичної або іншого типу візи. Саме через ці переваги багато мешканців Закарпаття оформляють собі угорський паспорт, незважаючи на походження, знання мови та ін. Отримання угорського паспорта перетворилося на складну адміністративну діяльність і прибутковий бізнес, у якому часто беруть участь місцеві представники української влади, голови населених пунктів, нотаріуси тощо.[50] За даними 2014 року угорське громадянство отримали 134 000 громадян сусідніх країн, включно з українцями.[51] Зокрема для етнічних угорців із Закарпатської області, які мають добру освіту й добре знають угорську мову, простіше знайти відносно добру роботу в Угорщині, ніж у своїй області.

Відповіді наших респондентів з Івано-Франківської області свідчать про те, що вони здебільшого не задумувалися над роботою в Угорщині. З іншого боку, наприклад в Ужгороді, центрі Закарпатської області, де проживає багато угорськомовного населення, угорський паспорт часто використовували як інструмент для отримання можливості працювати в ЄС. Хоч законодавством України заборонено подвійне громадянство, на практиці існує ситуація, коли громадяни України мають ще й угорський паспорт. Він дозволяє їм циклічно працювати в Угорщині й в Україні відповідно до наявних можливостей і потреб. До прикладу, ужгородський таксист може на своїй машині працювати і в Угорщині, якщо у нього є всі необхідні документи.

---

50 Kósa, D.: *Ukrainian migration in Hungary,* Foundation of Subjective Values, 2015, http://www.szubjektiv.org/wp-content/uploads/2016/02/migration-report-1.pdf.

51 What's the link between World War 1 and Hungary's 675 000 new citizens. In: Euronews.com, 28. 1. 2015, http://www.euronews.com/2015/01/28/whats-the-link-between-world-war-1-and-hungarys-675000-new-citizens/#graphic1.

Міграція до СР й українські мігранти

Словаччина традиційно не була країною, до якої приїжджали мігранти. У минулому вона була швидше країною походження мігрантів. Притік мігрантів до Словаччини почав зростати з 2004 року, тобто після вступу країни до ЄС. Саме у 2004 – 2008 рр. Словаччина стала другою країною у всій Європі за кількістю новоприбулих мігрантів.[52] Незважаючи на це, іноземці складають лише 1,5% населення Словаччини, хоча ця цифра поступово зростає і в 2015 році було зафіксовано 10,5% зростання кількості іноземців. За даними 2015 р. громадянам третіх країн було видано понад 17 000 дозволів на проживання у СР порівняно з 10 000 таких дозволів у 2014 році й 6000 у 2008 р. Тобто ця цифра протягом останніх двох років зросла на 2000, а порівняно із 2008 роком вона є майже втричі більшою.[53] Можна припустити що упродовж наступних років в ЄС буде загальний брак кваліфікованої робочої сили, тому й Словаччині доведеться поповнювати її саме через міграцію. Оскільки у зв'язку з кризою біженців у словацькому суспільстві панує страх і радикальні настрої щодо мігрантів з третіх країн (з-поза меж ЄС), сусідні країни (Україна, Молдова, Білорусь і Росія) є потенційним і прийнятним у суспільстві джерелом міграції.[54] По відношенню до загальної кількості населення найбільше іноземців є в Братиславському краї (у 2008 році іноземці складали 2,6% усього населення краю), наступними за даними того самого року є Трнавський і Нітрянський краї. Велика кількість українських мігрантів проживає у Кошицькому краї на кордоні з Україною.[55]

Станом на 30 червня 2015 р. загалом понад 48 000 громадян інших країн-членів ЄС мали дозвіл на постійне або тимчасове проживання у Словаччині, і понад 31 000 громадян третіх країн, тобто країн з-поза

---

52 *Migrácia na Slovensku*, Міжнародна організація з міграції, 2015, http://www.iom.sk/sk/migracia/migracia-na-slovensku.

53 Статистичне дослідження легальної та нелегальної міграції в Словаччині. Президія Поліцейського корпусу, Бюро прикордонної поліції та поліції у справах іноземців Словаччини, 2008.

54 Benč, V.: Challenges, opportunities and risks of migration from Ukraine to Slovakia (and the V4). In: V. Benč, (ed.): *Curent migration trends in V4 countries. Focus on migration from Ukraine*. Пряшів: Дослідницький центр Словацької асоціації зовнішньої політики, 2015.

55 Divinský, B.: *Migračné trendy v Slovenskej republike po vstupe krajiny do EU (2004 – 2008)*. Міжнародна організація з міграції, 2009.

меж ЄС й Америки. Найбільшу кількість останніх становили мігранти з України. Саме вони отримали більше ніж 10 000 дозволів на проживання станом на кінець 2015 року. Після українців це були також громадяни Сербії, Росії і В'єтнаму. Кількість громадян України упродовж 2014 – 2015 рр. зросла приблизно на 2000, що становить зростання на 26% порівняно з 16% зростанням кількості громадян Сербії та 16% зростанням кількості росіян. Більша кількість отриманих дозволів на тимчасове й тривале проживання у випадку громадян України пов'язана з несприятливим внутрішньополітичним та економічним розвитком у країні. Українці також становили найчисельнішу групу осіб, які протягом 2015 року подали заяву на оформлення словацької візи, зокрема протягом першого півріччя 2015 року таку заяву подало понад 25 000 осіб, з них було відмовлено у візі 500 громадянам України.[56] (Йшлося про короткострокові візи з одноразовим або багаторазовим в'їздом, які дозволяють громадянам інших країн в'їхати на територію шенгенської зони і перебувати в ній в сумі 90 днів протягом періоду шести місяців, починаючи від першого в'їзду на територію Словацької Республіки). Громадяни Росії і Білорусі, які є наступними за кількістю поданих на візу заяв та виданих віз, подали приблизно 5000 заяв на оформлення візи, що порівняно з кількістю українців становить різницю у 20 000 заяв. Подібна кількість заяв, поданих на оформлення візи з боку українських громадян, була й у першому півріччі 2014 року.

Громадяни України становили також найбільшу групу нелегальних мігрантів у Словацькій Республіці, це 344 особи за даними першого півріччя 2015 року порівняно із 202 особами за той самий період 2014 року. Більшість цих людей в'їхала на територію СР легально, а їх нелегальне, занадто довге перебування було виявлено лише після спроби виїхати з країни. Якщо говорити про нелегальне перебування з перевищеним строком дії візи, то порівняно з 2014 р. зафіксовано майже 100% зростання кількості таких людей (зі 167 осіб у 2014 р. до 303 осіб у 2015 р.). Кількість заяв, поданих на отримання притулку в СР, зросла з п'яти у 2014 р. до 22 у 2015 р., що пов'язано із воєнним конфліктом на сході України.[57] Українці також становлять найчисельнішу групу, якій було відмовлено у в'їзді до Словаччини, і найбільшу групу депортованих осіб за даними двох останніх років.

Українські мігранти обирають Словаччину через її відносну географічну, культурну близькість і спорідненість мов. На сході Словаччини розташовані села, в яких компактно проживають україн-

---

[56] Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike, 2015.

[57] Дивитися щорічний звіт Поліції у справах іноземців за 2000-2015рр., доступний онлайн: http://www.minv.sk/?rocenky.

ці вже багато десятиріч. За даними Статистичного управління СР при переліку населення у 2011 році до української національності себе зараховувало понад 7 000 осіб. Ця українська етнічна група населення та спорідненість мов дозволяють дуже швидко інтегруватися у Словаччині, адже мову можна вивчити протягом декількох місяців. Українські мігранти проживають на території усієї Словаччини, вони об'єднуються у багатьох культурних згромадженнях, наприклад є Спілка українських письменників або Словацько-українське товариство дружби. Крім того існують і культурні посередники, які при співпраці з Міжнародною організацією з питань міграції працюють до прикладу з українськими студентами або жінками-підприємцями. Українці в СР здебільшого вважають самі себе «взірцевими» мігрантами, оскільки у них немає проблеми знайти роботу й інтегруватися, часто подібну думку на це мають і самі словаки як основна група населення країни.

Деякі українці, насамперед із Закарпатської області, мають можливість отримати й дозвіл на тимчасове проживання. З 1 травня 2013 року набули чинності зміни до закону про перебування іноземних громадян на території Словаччини, які дозволяють після отримання статусу закордонного словака оформити дозвіл на тимчасове проживання на п'ять років. Після прийняття цих змін до закону кількість українців, які подали заяву на отримання дозволу на тимчасове проживання, зросла. Йдеться насамперед про мешканців Закарпатської області, прикордонного регіону, мешканці якого мали тісні географічні й культурні зв'язки із Словаччиною. Щоб отримати статус закордонного словака, треба було підтвердити, що особа або її прямі предки за національністю словаки, або що вона займається громадською діяльністю, яка свідчить про її національну свідомість. При співбесіді у консульстві або посольстві СР перевіряється також знання словацької мови. За даними Управління у справах словаків, що проживають за кордоном, на території України, а саме в Закарпатті, проживає 17 000 осіб, які мають словацьке походження[58], хоча за даними перепису населення в Україні в 2001 році до словаків у Закарпатті себе відносило лише неповних 6000 осіб[59]. З того часу перепис населення в Україні не проводився.

Ситуація з українськими мігрантами у СР змінилася протягом останніх років. До 2008 року з початком фінансової кризи на території

---

[58] *Počty a odhady,* Управління у справах словаків, які живуть за кордоном, http://www.uszz.sk/sk//pocty-a-odhady.

[59] *Розподіл населення за національністю та рідною мовою. Закарпатська область*. Державний комітет статистики України, 2003, http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/nationality_population/nationality_popul1/select_5/?botton=cens_db&box=5.1W&k_t=21&p=75&rz=1_1&rz_b=2_1%20%20%20&n_page=4.

Словаччини перебувало багато короткочасних економічних мігрантів з України, які часто працювали нелегально й у поганих умовах. Протягом 2004 – 2008 рр. частка нелегальних мігрантів з України у загальній кількості нелегальних мігрантів зростала. В 2004 році в СР перебувало 116 осіб з України, які не мали права перебування на території СР. Це складало 5% усіх осіб без права перебування в країні. У 2005 році це вже були 923 особи з України, що становило 32% всіх осіб, які незаконно перебували в Словаччині, а в 2008 році – 574 українці, які не мали права на перебування у СР, що становило відповідно 43% всіх іноземців без права на проживання в Словаччині. На думку Дівінського[60], у 2008 році на території Словаччини проживало від 15 до 20 000 нелегальних мігрантів, і 50% з них складали громадяни України, хоча цю цифру важко перевірити. Він припускає, що чоловіки складали три четвертих від цієї цифри і працювали, подібно як і інші мігранти із Східної Європи, здебільшого у сфері будівництва й сільського господарства. Для порівняння у 2015 році в СР було 775 осіб з України, що перебували там незаконно, і це складало 33% від загальної кількості нелегальних мігрантів. Дослідники в 2014 році в середньому припускали, що на території Словаччини знаходилося 16 000 українських мігрантів, включно з нелегальними.[61] Ця цифра є нижчою у порівнянні з даними Дівінського, який називав за 2008 рік цифру 7500 – 10 000 нелегальних українських мігрантів. Мабуть, це пов'язане з тим, що багато мігрантів протягом останніх років оформило всі документи, необхідні для дозволу на проживання в СР, відповідно до вимог чинного законодавства та у зв'язку із суворою міграційною політикою. [62]

Цю тенденцію підтверджує також організаторка збору фінансової допомоги для України серед українців, які проживають у Братиславі. За її словами, у зв'язку з кризою у будівництві та зміною економічної структури у 2008 році змінився і профіль українських мігрантів. Сьогодні до Словаччини приїжджають найчастіше дві групи українських економічних мігрантів. До першої відносяться ті, які приїжджають по короткостроковій візі типу С і працюють короткий час на будівництві, в сільському господарстві або займаються дрібним підприємництвом в межах прикордонного регіону і т. ін. Ці люди походять передусім із Закарпаття. До другої групи відносяться ті люди, які виїхали з України через погіршення економічних умов і в зв'язку з розвитком

---

60 Divinský, B.

61 Drbohlav, J., Jaroszewicz, M.

62 Benč, V. 2014. Migration between the EU, V4 and Eastern Europe: the present situation and the possible future. The perspective of Slovakia. In: M. Jaroszewicz, M. Lesinka, c. d.

внутрішньополітичної ситуації в країні. Найчастіше в Словаччині вони хочуть знайти роботу за спеціальністю, або відкрити невеличку фірму чи підприємницьку діяльність. У тій самій галузі вони часто працювали в Україні. Тобто мова йде про людей з освітою, часто це наприклад ІТ-спеціалісти, підприємці у сфері будівництва, фізичні особи-підприємці тощо. Це люди в продуктивному віці, найчастіше їм від 30 до 40 років, вони переїжджають з сім'єю. До цієї групи можна віднести й лікарів та інший медперсонал, який приїжджає до Словаччини у пошуках кращої зарплатні. Словаччина для них цікава ще й тому, що перед прийомом на роботу їм не потрібно складати іспит на знання словацької мови. Наприклад, Леся, респондентка, яка походить із Закарпатської області, у 28 років вирішила поїхати працювати в Словаччину. Перед від'їздом вона два місяці ходила на курси словацької мови в Ужгороді, роботу в м. Шаги отримала завдяки колишньому колезі, який переслав їй пропозицію працевлаштування. У Шагах вона пропрацювала три місяці на випробувальному терміні безкоштовно, маючи, ймовірно, туристичну візу. Після цього їй довелося декілька місяців чекати на оформлення робочої візи і дозволу на роботу, і коли вона почала працювати в приватній клініці, маючи диплом лікаря і два роки стажу, то заробляла 300 євро, тому що хоч вона й працювала 40 годин на тиждень, офіційно була оформлена на півставки. В її ситуації, коли в Україні важко було знайти роботу, робота, за яку вона отримувала словацьку мінімальну зарплатню, була для неї вигідною, хоч її батькам-підприємцям доводилося постійно надсилати їй гроші.

Крім лікарів, Словаччина часто є цікавою для людей, які хочуть почати займатися підприємницькою діяльністю або стати фізичною особою-підприємцем. Словаччину вони обирають тому, що процедура оформлення дозволу на проживання і дозволу на заняття підприємницькою діяльністю простіша, ніж у сусідніх країнах. У 2014 році в СР було зареєстровано понад 17 000 суб'єктів оподаткування, що мали постійне місце проживання поза межами СР, хоча статистика, яка б показувала кількість підприємців за країною походження, відсутня. Ймовірно, що значна частина власників цих суб'єктів оподаткування має українське походження. Це можуть бути будівельні фірми, косметичні послуги, флористикаа, гастрономічні послуги і т. ін., відповідно до сучасної ситуації на ринку й кваліфікації мігрантів. Наприклад у районі Братислава – Нове Место знаходиться виробництво картопляних коржів, власниками і працівниками якого є українські жінки. Власники такого бізнесу можуть платити працівницям з України відносно нижчу зарплату, ніж вони платили б словацьким працівникам. Проте вони допоможуть їм оформити дозвіл на роботу, візу, проживання тощо.

Адміністративна процедура оформлення документів для українських мігрантів в СР

Для громадян України є дуже складною процедура отримання дозволу на роботу в країнах ЄС. Тому багато Українців з метою працевлаштування виїжджають по інших, не робочих, візах, що зумовлює їхній неофіційний і нелегальний статус в країнах призначення. У 2012 році такі мігранти складали п'яту частину всіх мігрантів, включно з тими, які працювали по туристичній візі, причому ця цифра зменшилася у зв'язку з амністією для нелегальних мігрантів у країнах Південної Європи та зміні законодавства, зокрема в Польщі і Росії.[63] З 1 січня 2015 року в Україні почали видавати нові, біометричні паспорти. На початок їх видачі покладалися великі надії, що були пов'язані із сподіванням легшої подорожі до ЄС, бо безвізовий режим з ЄС для громадян Грузії та України міг бути запроваджений вже в 2016 році. А для того, щоб він став можливий, одною з основних вимог ЄС, поставлених Україні, було запровадження менеджменту міграції. В Україні було розпочато співпрацю між Державною міграційною службою, Державною прикордонною службою та агентствами зайнятості. У 2014 році було зменшено кількість працівників Державної міграційної служби і створено відділ боротьби з нелегальною міграцією.[64]

Сьогодні оформлення т. зв. шенгенської візи в консульстві будь-якої країни ЄС триває 30 днів, візовий внесок становить 35 євро, а якщо віза оформляється терміново протягом 10 днів, то це коштує 70 євро. Віза дає підставу перебувати на території ЄС 90 днів, якщо віза видана на довший період, то довше. Громадяни України у 2012 році становили другу найбільшу групу осіб (після громадян Росії), які подали заяву на оформлення короткострокової візи (на 90/180 днів) для в'їзду в ЄС; було подано 1,3 мільйона заявок на оформлення візи, причому кількість віз між 2009 і 2012 роком постійно зростала. Найчастіше українці користалися послугами польського консульства

---

63 *Migration in Ukraine: country profile 2015*.

64 Political reforms and migration situation: regulation mobility croissroad in EaP. In: *Europe without Barriers Policy Brief*, 2015, http://novisa.org.ua/wp-content/uploads/2015/11/PB_final.pdf.

у Львові, німецького, грецького й італійського консульств у Києві, бо саме в ці країни найчастіше виїжджають українські трудові мігранти з метою працевлаштування.

Більшість формальностей у процесі оформлення візи громадяни України, які їдуть за кордон, долають за допомогою «посередників», агенцій чи осіб, які мають практику або навіть контакти з посольством відповідної країни. Посередники мають контакти з людьми у відповідній країні, які можуть виставити запрошення на туристичну або робочу візу. Вони можуть точно наперед сказати, які документи будуть потрібні їхньому клієнтові і часто самі оформляють візи для клієнтів. Посередник також добре розуміє, на який тип візи і на який період слід подавати заяву, тому що він знає «тренди» в посольствах і консульствах відповідних країн. У випадку обрання такого способу оформлення візи проблемою може бути те, що коли громадянин України, обмірковуючи роботу за кордоном, заплатить за послуги посередникові, а той врешті-решт візу не зробить або через декілька місяців чекання у видачі візи буде відмовлено. І навіть якщо візу дадуть, то оплата за її оформлення порівняно із звичним адміністративним візовим збором є значно дорожчою. Наприклад сума збору за шенгенську візу становить 35 євро, а посередник візьме ще раз стільки за підготовку решти документів.

Упродовж понад двадцяти років після падіння радянського режиму, які водночас були роками масової міграції, між Україною та деякими країнами призначення української міграції запрацювала так звана «клієнтська» система. Здебільшого «клієнтом» у цьому випадку є громадянин України в конкретній країні ЄС, насамперед в Чехії і в Польщі, який знає місцеві умови і міцно стоїть на ногах в економічному й соціальному плані. При цьому він дає іншим українцям роботу сам або виступає посередником, влаштовуючи їх працювати як дешеву робочу силу на інших підприємствах і заводах. «Клієнт», крім роботи, дає мігрантам з України також проживання або кишенькові гроші, поки вони не отримають першу зарплатню, причому він отримує певний відсоток від зарплати кожного українця, який влаштувався на роботу «через нього». У дев'яностих роках така ситуація траплялася досить часто, причому клієнтами часто були люди, які самі мали кримінальне минуле. Сьогодні їхня робота здебільшого легалізована, наприклад вони є власниками агенції зайнятості, яка допомагає влаштуватися на роботу здебільшого іноземцям. Однак і в таких випадках часто буває порушений закон, наприклад зарплатня виплачується пізніше, або виплачується інша сума, не та, про яку було попередньо домовлено. Якщо громадянин України має застереження до деяких умов, то у нього є дуже малий шанс їх змінити. Наприклад, він може проживати у квартирі, яку для нього забезпечив клієнт, або йому мо-

жуть погрожувати невиплатою зарплати і т. ін. Трапляється і фізичне насильство, звільнення з роботи без будь-якої причини і т. ін.

Незважаючи на багато перешкод і мінусів, клієнтська система працює більш-менш вигідно для обидвох сторін, хоча часто вона є на межі закону. Для українських мігрантів це одна з небагатьох можливостей знайти роботу й оформити всі документи без значної початкової інвестиції. Для клієнтів вигідна відносно низька вартість робочої сили з України у порівнянні з місцевою ціною праці в конкретній країні. Водночас йдеться про приклад ширших соціальних контактів в Україні. «Клієнти» в Україні здебільшого мають міцну позицію у системі соціальних відносин в плані захисту й підтримки, а це дозволяє їм діяти таким чином і захищає їх у випадку проблем із законом або особистих проблем з клієнтами тощо. Ця мережа поширюється і в інших країнах, які українці обирають для міграції, тому що і в цих країнах між мігрантами існують такі самі механізми і соціальні зв'язки, які б існували в Україні. Негативні аспекти клієнтської системи в Чеській Республіці намагаються послабити деякі неприбуткові організації, наприклад, центри підтримки інтеграції іноземців, що надають юридичні консультації.

Громадяни України, будучи громадянами третіх країн, повинні подати заяву на оформлення візи для перебування на території Словацької Республіки. Віза типу C видається максимум на п'ять років і може бути видана з одним, двома або необмеженою кількістю в'їздів на територію країни. Національна віза типу D видається на рік, а для довшого перебування громадянин третьої країни повинен оформити дозвіл на проживання. Видача дозволів на проживання регулюється законом № 404/2011 «Про перебування іноземних громадян» від 21 жовтня 2011 р. Дозвіл на проживання з метою працевлаштування видається на два роки, з метою сезонного працевлаштування – на 180 днів упродовж 12 місяців, з метою ведення підприємницької діяльності – на три роки. Якщо мета перебування не змінюється, а іноземець надалі дотримується умов, передбачених законом, відповідні органи можуть продовжити виданий дозвіл. Однак, якщо мета перебування в країні змінюється, іноземець повинен подати нову заяву на оформлення дозволу на проживання. Виняток становлять ті, хто має статус закордонного словака, вони можуть отримати дозвіл на проживання в СР на п'ять років.

Найбільшою проблемою для українських мігрантів у СР є складність адміністративної процедури, яка пов'язана із отриманням дозволу на проживання і дозволу на роботу. Іван Грушка, директор *GlobalLogic*, американської компанії в Кошицях, на конференції *Border Dialogues 2015* розказував про випадок, коли його фірма, що влаштовує на роботу українців у Харкові, намагалася їм допомогти і запро-

сити працювати в Словаччині. IT-спеціалісти, які заробляють декілька тисяч євро на місяць, протягом декількох місяців повинні були проходити різні співбесіди і хоч у них був працедавець, який точно бере їх на роботу, дозвіл на проживання отримало лише декілька з них. Крім того, загальне враження від контакту із відповідними словацькими установами було таке, що ставлення чиновників їх принижувало.

Ще одна практична проблема це документи, які у випадку подання будь-якої заяви на оформлення дозволу на проживання мають бути словацькою мовою перекладені словацьким офіційним (судовим) перекладачем. Такий самий офіційний і засвідчений переклад в Україні буде коштувати лише частку тої ціни, яку виставить словацький судовий перекладач. Так, ціна 40 євро за сторінку А4 може в українських умовах бути значною часткою витрат. Дуже складним є і медогляд, який повинні пройти громадяни України. Оскільки українські мігранти це мігранти з третіх країн, то вони повинні пройти медогляд, який можна пройти лише в декількох ліцензованих лікарнях. Такий медогляд коштує від 120 євро і вище, відповідно до цінника конкретної лікарні, а перевіряється при медогляді наприклад наявність екзотичних вірусів у тілі людини. Цей медогляд громадяни України сприймають негативно, бо їх віднесено до тої самої категорії, що й громадян з країн третього світу, а захворювання, на які їх перевіряють, в Україні здебільшого не трапляються.

Складним є і процес оформлення документів на поліції у справах іноземних громадян. Так у Братиславі, де подається найбільша кількість заяв на оформлення дозволу на проживання, будівля поліції і кількість працівників є надто малою. Крім того, дуже важко знайти загальну інформацію про те, які документи потрібні людині в конкретному випадку. Так, на інтернет-сторінці поліції у справах іноземних громадян хоч і є часткова інформація в різних місцях, проте вона розміщена там так, що в цьому дуже важко розібратися. Крім того, там відсутня інформація мовою, якою говорять українці, тобто українською або російською. А ще й працівники поліції говорять виключно по словацьки, тому для іммігранта, який приїхав у країну недавно, самостійне спілкування там практично не можливе. Більшість українців, які спробували самостійно розібратися в складній адміністративній процедурі, зустрілися з проблемами і їм довелося продовжити оформляти документи стандартним для України при виїзді за кордон способом, тобто заплатити посередникові, який зробить всі документи. Зазвичай посередниками є люди, які самі колись пройшли цю складну адміністративну процедуру, і, знаючи її, вони заробляють на нових заявниках. Здебільшого йдеться про кошти, які не оподатковуються, хоч і є легальними. Такі «підприємці» використовують непрозорість системи і непоінформованість нових українських мігран-

тів у СР, ціни за оформлення документів можуть зрости до 1000 – 2000 євро. При цьому трапляється, що документи оформлені неправильно, тому людина, заплативши за вироблення документів, все одно мусить сама пройти частину адміністративної процедури.

Складним є і процес поновлення деяких документів. Правила і процедура при цьому часто змінюється, тому ці зміни слід відстежувати і бути готовим до того, що вже відома процедура може змінитися. Громадяни України, які працюють і їхній дозвіл на проживання виданий на підставі трудового договору з конкретним працедавцем, у випадку втрати роботи мають для пошуку нового місця праці лише місяць. Через місяць вони мають виїхати зі Словаччини, хоч дозвіл на проживання оформлений, а адміністративний збір сплачений на певний період. У випадку фізичних осіб-підприємців проблемою може бути система сплати податків, страхування і зборів, оскільки система знову ж таки досить складна і багато підприємців через нерозуміння правил мусять сплачувати штрафи.

Так, наша респондентка Марина, яка закінчила словацьку філологію і під час проведення дослідження проживала в Ужгороді, у 2012 – 2014 рр., працювала у Словаччині на фірмі, що планувала розширити свою діяльність в напрямку України, і тому їм була потрібна людина, яка б знала українську й словацьку мови. Респондентка довідалася про таку пропозицію роботи від викладачів кафедри, на якій вона вчилася. Виїхати до Словаччини і пройти співбесіду вона могла на підставі туристичної візи. Але потім настав складний процес оформлення дозволу на роботу і дозволу на проживання. Вона вирішила ці дозволи оформляти в Словаччині, оскільки загалом вважається, що словацьке консульство в Ужгороді працює повільно. Потім вона понад місяць жила в Братиславі, не маючи дозволу на роботу й не отримуючи зарплати, а оскільки проживання в Братиславі було фінансово затратним, то вона вирішила на два місяці повернутися до Ужгороду, поки не отримала дозвіл на проживання і дозвіл на роботу. На щастя, її працедавець міг чекати на неї декілька місяців, поки було пройдено всі адміністративні формальності. Вже саме оформлення документів і кілька поїздок до Братислави коштували декілька разів більше, ніж середньомісячна українська зарплатня.

Навіть після того, як у неї були оформлені всі документи і вона працювала на домовленій посаді, інколи траплялися невеликі труднощі. Наприклад, через рік було треба продовжити дозвіл на проживання, який хоч і був виданий на два роки, але змінився закон і дозвіл потрібно було продовжувати вже після року перебування в країні. «У мене інколи складалося враження, що закони треба знати так, як їх знають юристи. Я повинна була стежити за всіма змінами». І хоч фактично вона заплатила за дозвіл на проживання на два роки, реально

через зміну закону він був чинний лише рік. Так само дозвіл на роботу було треба продовжити вже через рік. Щоб вона могла отримати цей дозвіл, фірма повинна була на два тижні розмістити оголошення на біржі праці, щоб можна було перевірити, чи на це робоче місце не подасть заяву громадянини Словаччини. Протягом цих двох тижнів респондентка працювати не могла, й у фірмі, в якій вона працювала, не було жодної людини, яка б її заміняла. Коли Марині вкрали гаманець і картку – дозвіл на проживання, то підхід поліції також був вражаючим. Коли вона повідомила про крадіжку у поліції, то виявилося, що їй доведеться заплатити штраф за «втрату» дозволу на проживання, незважаючи на те, що це була крадіжка. При сплаті штрафу у неї склалося враження, що поліцейський взагалі не звернув уваги на те, що це була крадіжка, про яку заявлено в поліцію, а оформив справу як «втрату» документа. Після двох років роботи у Словаччині Марині довелося виїхати з країни, бо вона перестала бути потрібна своєму працедавцеві. Дозвіл на проживання автоматично втратив чинність через місяць після звільнення, а на питання чи вона не хотіла знайти іншу роботу, Марина відповіла: «Коли я собі уявила, що знову доведеться пройти усе це пекло, то мені відразу стало зрозуміло, що я не хочу, щоб це повторилося. Крім того, якби я знала, які проблеми виникають при влаштуванні на роботу у Словаччині, я б напевне від початку цього не хотіла». Складність адміністративного процесу неймовірна, зокрема якщо йдеться про працівника, якого словацький працедавець у прямому значенні слова потребує, і його робота мала б допомогти діяльності фірми чи організації, а отже збільшувався б об'єм сплачуваних державі податків. Тобто складність цієї процедури може не лише ускладнити життя потенційних мігрантів, але перешкодити зростанню словацької економіки.

Беручи до уваги випадок нашої респондентки у Словаччині, здається, що слід було б поміркувати над суттєвішою зміною адміністративної процедури щодо прийому мігрантів. Налаштування державних установ і їхніх працівників інколи нагадує режим оборони і очевидно це пов'язано із страхом суспільства перед іноземцями. Добра влада й поліція намагаються «захистити». Раціональні аргументи, зокрема й історія Марини, однак свідчать про те, що варто було б змінити підхід органів влади у Словаччині до потенційних мігрантів. Відчуття, що система налаштована проти них, що до них ставляться як до «контрабандистів сигарет», хоч часто мова йде про освічених людей, напевне не робить Словаччину популярною для іммігрантів. Хоча словацькій економіці потрібна нова робоча сила, якої в деяких сферах бракує вже зараз.

Необхідність більшої відкритості підтверджується і думкою експертів, які сходяться на тому, що скасування візового режиму на ко-

роткі поїздки з країн Східної Європи до країн ЄС/Вишеградської четвірки значною мірою не вплинуло б на кількість мігрантів з цих країн. За словами Парусела,[65] після скасування візового режиму на короткі поїздки до Німеччини для громадян Польщі, Румунії і Болгарії у 1991, 2001 і 2002 рр. не надто збільшилася кількість мігрантів з цих країн. Загалом вплив безвізового режиму на тривалу міграцію був маргінальним і хоч в деяких країнах було зафіксовано відносне зростання, йшлося про вплив багатьох чинників (економічна ситуація у країнах походження мігрантів, зміни на ринку праці в країнах призначення). Так само, на думку Чайки і кол.[66], скасування віз не призвело б до суттєвого зростання кількості українців, які працюють в ЄС, так як це сталося і при останньому розширенні. Ті, хто справді хотів виїхати до іншої країни, вже це зробили. Так само більша частина експертів методу прогнозування Дельфі припускає, що у випадку запровадження для мігрантів з країн Східної Європи безвізового режиму на менше ніж три місяці, результатом було б лише невелике зростання потоку мігрантів, врегулювалася б ситуація із вже існуючими мігрантами, хоча існує можливість невеликого зростання нелегального працевлаштування.[67] При цьому, на думку більшості польських експертів[68], зростання міграції з України мало б позитивний вплив, бо це і збільшення кількості студентів вищих навчальних закладів і збільшення кількості працівників у деяких секторах економіки. Крім того, безвізовий в'їзд в ЄС допоможе кваліфікованим громадянам України, які б мали час на пошук у країні призначення роботи, що відповідає їхнім знанням і вмінням.

---

65 Parusel, B.: The impact of visa liberalisation on migration from Eastern Europe to the EU and V4 – can we learn from the past? In: M. Jaroszewicz, M. Lesinka (eds.).

66 Čajka, P., Jaroszewicz, M., Strielkowsky, W.

67 Drbohlav, J., Jaroszewicz, M.

68 Там же.

Рекомендації для покращення співпраці Словаччини, інших країн Вишеградської четвірки та України у питаннях менеджменту

- **Частіше використовувати якісне дослідження у питаннях міграції**

У порівнянні із статистикою і методом анкетування якісне дослідження дозволяє точніше називати й адресувати проблеми, тому що дає можливість висловитися самим мігрантам. Його можна використати на різних рівнях, застосувати при оцінюванні проведеної політики чи зміни закону.

- **Створити систему, через яку самі мігранти могли б висловити свою думку щодо роботи міграційної служби, поліції у справах іноземних громадян тощо.**

Мається на увазі підхід, яким органи влади надають послуги, у цьому випадку зокрема потенційним мігрантам. Органи влади, наприклад, на місцевому рівні прагнуть спростити адміністративну процедуру для громадян. Подібні зміни могли б відбутися й на рівні органів влади, що працюють з іноземцями.

- **Скасувати короткострокові візи для громадян України, що їдуть до ЄС**

Цей крок з боку ЄС є лише питанням часу. Скасування короткострокових віз означало б зменшення адміністративного тиску у країнах призначення і полегшення ситуації для українців. Однак, мова йде лише про короткострокові візи, максимум на три місяці, по яких сьогодні виїжджає на роботу багато іноземців.

- **Спростити адміністративні формальності й зробити прозорішим процес видачі віз країн Вишеградської четвірки для громадян України**

Спрощення адміністративних формальностей для українських мігрантів включає більш відкритий підхід до мігрантів на рівні кон-

сульств і посольств. Спрощення і прозорість переліку необхідних документів для конкретного типу віз могло б замінити розширену мережу агенцій, посередників і тих, хто допомагає оформляти візи. Такі послуги жодним чином не розвивають українську економіку, але часто ведуть до порушення закону в країні призначення.

- **Професіоналізувати підхід працівників міграційної служби й поліції у справах іноземних громадян в країнах Вишеградської четвірки**

  Провести для працівників міграційної служби, як і для працівників митної та імміграційної служби ряд тренінгів, направлених на більшу відкритість у ході особистих розмов з мігрантами. Застосовувати більш відкритий підхід замість наглядацького, коли кожний потенційний мігрант сприймається як загроза для приймаючої країни.

- **Зробити прозорішою інформацію, що стосується адміністративної процедури оформлення і поновлення дозволу на тимчасове проживання мігрантів і усталити адміністративну процедуру**

  Уникати частої зміни умов оформлення дозволу на тимчасове або постійне проживання на рівні місцевих органів влади, де подається заява на оформлення цього дозволу. У випадку змін слід зрозуміло й комплексно інформувати про них на інтернет-сторінці відповідного органу, повідомити ці зміни і працівникам інших органів, які працюють з мігрантами.

- **Публікувати адміністративні вимоги щодо мігрантів, які вже перебувають в країнах Вишеградської четвірки, також мовою мігрантів**

  Складність існуючих процесів є перешкодою не лише для громадян України та їхніх працедавців, але й відповідних органів. Зрозумілий, доступний опис стандартної процедури, поданий також мовою мігрантів, у даному випадку українською або російською, зробило б цей процес доступнішим для мігрантів.

- **Для поліції у справах іноземних громадян і прикордонної служби організувати тренінги про права людини та усунення негативних стереотипів**

  Негативні стереотипи про українців в країнах Вишеградської четвірки здебільшого пов’язані з образом робітників, які працюють нелегально, дрібних контрабандистів або жінок легкої поведінки. Щоб забезпечити кращий підхід працівників державних установ до українських мігрантів, потрібно провести для них тренінги в духу відкри-

тості, толерантності і співпраці, показуючи позитивні приклади українців або мігрантів загалом.

- **В окремих країнах Вишеградської четвірки створити мережу контактних пунктів для громадян України та інших іноземців**

Така мережа давала б громадянам можливість інформувати один одного про їхні права. Це могло б стати альтернативою до непрозорої і часто нелегальної «клієнтської системи». Контактні пункти або консультативні центри могли б надавати консультації у сфері працевлаштування, проживання й адміністративних формальностей, що практично б замінило послуги «клієнтів». В результаті цього система працевлаштування була б простішою, також би зменшився відсоток нелегального працевлаштування і впали б неоподатковані доходи «посередників при працевлаштуванні». Такі центри могли б надавати комплексні консультації у сфері страхування, працевлаштування, сплати податків, оформлення дозволів тощо.

- **В окремих консульствах країн Вишеградської четвірки в Україні опублікувати перелік рекомендованих агенцій зайнятості**

Такий перелік принаймні частково допоміг би ліквідувати негативні аспекти «клієнтської» системи, або хоча б певною мірою її врегулювати. Громадяни України могли б туди звертатися у випадку пошуку роботи з України, а також тоді, коли б у них в країні призначення виникли проблеми з наявним працедавцем тощо.

- **Створити мережу підтримки для жінок-мігрантів у країні призначення**

З боку країн ЄС/ Вишеградської четвірки допомогою була б зміна законодавства для прийому членів сім'ї мігрантів, або кращі умови для інституціонального догляду за дітьми мігрантів. Допомогою була б також інституціональна підтримка жінок-мігрантів, дрібних підприємців-жінок і фізичних осіб підприємців у сферах, у яких існує попит на робочу силу і де можна поєднати роботу й догляд за дітьми. У цьому випадку було б добре мати кращу поінформованість про можливості й обов'язки підприємця або фізичної особи-підприємця у конкретній країні, або пільгові умови для відкриття ФОП.

- **Створити мережу підтримки для сімей і дітей мігрантів у школах, виховних центрах та інших освітніх закладах в Україні**

Більшість шкіл і педагогів у Західній Україні добре знайома з проблематикою дітей трудових мігрантів, яких у зв'язку з роботою батьки часто залишають у досить юному віці самих, або про них дбають інші члени сім'ї. Було б корисно створити для таких дітей і молоді мережу

освітніх і виховних центрів підтримки, яких поки що є дуже мало, або й зовсім немає.

- **В країнах Вишеградської четвірки створити спеціальні освітні мовні курси для українських мігрантів**

Українська мова є подібною до польської, чеської і словацької мов, тому українські мігранти здебільшого ці мови вивчають швидко. Стандартні мовні курси для людей, рідна мова яких українська або російська, є надто довгими. Відкриття спеціальних курсів сприяло б швидшій інтеграції та використанню вмінь та освітніх знань, умовою чого є знання літературної мови на певному рівні, вищому ніж базовий.

- **Створити окрему категорію для громадян з країн Східного партнерства в межах деяких адміністративних процесів і медогляду при оформленні дозволу на проживання у країнах Вишеградської четвірки**

Підхід до громадян України, коли їх відносять до громадян третіх країн, зокрема у сфері контролю здоров'я, може бути для них незрозумілим і принизливим, оскільки вони без сумніву європейці. Ставлення, з яким вони стикаються у поліції у справах іноземних громадян або в інших відповідних установах, може відштовхнути насамперед високопоставлених і добре оплачуваних фахівців. Загальне ставлення установ, що працюють з мігрантами в СР, повинне віддзеркалювати світові тренди, які показують, що міграція протягом найближчих років буде зростати. Працівники відповідних установ мають ставитися до мігрантів з повагою і увагою.

- **При Управлінні підприємницької діяльності створити спеціальні консультативні центри для мігрантів з України**

Мігранти з України часто оформляють підприємницьку діяльність. Щоб допомогти їм зорієнтуватися в системі медичного і соціального страхування, сплати податків і процедури оформлення дозволу на тимчасове проживання при окремих управліннях підприємницької діяльності можна було б створити спеціальні місця консультацій для іноземних громадян, які планують займатися підприємницькою діяльністю.

- **Допомогти організувати короткостроковий або довгостроковий обмін учнів і студентів між Україною та країнами Вишеградської четвірки**

Покращити розуміння суспільством того, хто такі українські мігранти, яких інколи трактують лише як робітників, сумнівних під-

приємців тощо. Система обміну студентів різних навчальних закладів, культурних обмінів у прикордонних регіонах, стажування студентів і розвиток туризму в Україні могли б сприяти взаємному культурному збагаченню і пізнанню України та українців у країнах Вишеградської четвірки.

- **Посилити контроль за умовами працевлаштування українських мігрантів і мігрантів загалом у країнах Вишеградської четвірки**

Певні сегменти ринку праці, наприклад сезонні роботи, допомога по господарству, будівельні роботи, робота допоміжного характеру тощо, в яких найчастіше працюють українські мігранти в країнах Вишеградської четвірки, водночас є тими сегментами, у яких переважає нелегальне й «напівлегальне» працевлаштування. Посилення контролю у цих галузях покращить робочі умови іммігрантів і внормує їхні відносини із працедавцями.

- **За допомогою ЗМІ й інтернету поширювати позитивне або нейтральне бачення України й українців, замість виключної інформації про події з регіону, де триває воєнний конфлікт.**

Інформація про війну на сході України дає лише часткове й неповне уявлення про українську реальність і щоденне життя. Більше часу для дискусій, наукових або освітніх програм про наших східних сусідів у громадських мас-медіа зменшили б страх і негативні стереотипи населення щодо іммігрантів з України.

Висновки

Дослідники[69] з країн Вишеградської четвірки стверджують, що на мігрантів слід дивитися як на особистість і через мас-медіа та інші доступні канали показувати позитивні сторони української міграції. Українські економічні мігранти приїжджають до країн Вишеградської четвірки здебільшого на короткий час, а отриманий тут економічний капітал використовують в Україні. Ця модель вигідна не лише для української сторони, але й для ринку праці країн Вишеградської четвірки, в яких мігранти поповнюють різкий брак робочої сили, або потреби в деяких сферах ринку праці. З іншого боку великий потенціал українських мігрантів залишається невикористаним, тому що велика

[69] Benč, V.: Challenges, opportunities and risks of migration from Ukraine to Slovakia (and the V4). c. d., s. 43 – 62.

частина мігрантів це люди з вищою освітою та значним досвідом роботи, які не можуть використати свій культурний капітал у країнах Вишеградської четвірки. Для самих цих країн, які певною мірою консервативні, але протягом найближчих десятиліть їм доведеться протистояти відтоку умів і зменшенню населення в результаті нижчої народжуваності, прийом мігрантів з країн Східної Європи може бути вигідною і прийнятною альтернативою.

Можна припустити, що упродовж наступних років з поступом інтеграційних процесів у країнах Східної Європи та ЄС поле можливостей, на якому будуть зустрічатися громадяни країн Східної Європи та Вишеградської четвірки, збільшиться. Якщо сьогодні можна говорити про співпрацю більшості населення країн Вишеградської четвірки і мігрантів із Східної Європи у непривабливих сегментах ринку праці, то в майбутньому можна сподіватися на кращу співпрацю через навчальні програми, стажування в межах навчання, підприємницьку діяльність тощо. Така співпраця дозволила б глибше використати освітній потенціал українських мігрантів і потенційне зайняття робочих місць у тих сегментах ринку, де є брак необхідної місцевої робочої сили. Сьогодні, коли країни Вишеградської четвірки шукають як по новому подивитися на мігрантів загалом, є доречний момент для того, щоб визначити найприйнятніші для них форми імміграції і надалі їх розвивати. Співпраця з країнами Східної Європи та Україною зокрема може бути однією з цих можливостей.